

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ
МИНИСТРЛІГІ МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**Л. Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. Л. Н.
ГУМИЛЕВА**

**"ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ДАМУЫ: ШЫНДЫҒЫ МЕН БОЛАШАҒЫ"
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК ТРУДОВ
международной научно-практической конференции
"СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ НЕЗАВИСИМОГО
КАЗАХСТАНА: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ"**

**9 желтоқсан, 2021
Нұр – Сұлтан**

ӘОЖ 338.2 (574) (075.8)

ҚБЖ 65.9 (5Қаз) я73

T29

Редакция алқасы

МАЙДЫРОВА А.Б. - төрайым, э.ғ.д., профессор, кафедра меңгерушісі,

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

БАЙЖОЛОВА Р.А. - э.ғ.д., профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ЕГЕМБЕРДИЕВА С.М. - э.ғ.д., профессор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия

ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ТЛЕСОВА Э.Б. - э.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

БЕРЖАНОВА А.М. - э.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Л.Н. Гумилев

атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ЖАНАБАЕВА Ж.К. - э.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

АУЕЛБЕКОВА А.К. - э.ғ.к., доцент Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ДОСМАҒАНБЕТОВ Н.С. - э.ғ.м., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

КАЗБЕКОВА З.К. - магистрант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

НҰРЛАНҰЛЫ А - магистрант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ISBN 978-601-337-610-3

T29 "Тәуелсіз Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуы: шындығы мен болашағы" атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының еңбектер жинағы. –Нұр-Сұлтан: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2021. – 361 б.

Сборник трудов международной научно-практической конференции "Социально-экономическое развитие независимого Казахстана: реалии и перспективы". – Нур-Султан: ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, 2021. – 361 с.

Works of the International scientific - practical conference "Socio-economic development of independent Kazakhstan: realities and prospects". - Nur-Sultan: L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2021. – 361 p.

ӘОЖ 338.2 (574) (075.8)

ҚБЖ 65.9 (5Қаз) я73

ISBN 978-601-337-610-3

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2021

© Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, 2021

қабілетті азаматтар өзінің жеке басының болашағы мен өз отбасының әл-ауқаты үшін жауапты болуға ұмтылуы тиіс;

- пәрменді - жәрдемақылар атаулы болуы тиіс, яғни оны алуға құқығы бар және оған аса мұқтаж адамдарға беріледі;
- тиімді, яғни ашық және жақсы басқарылатын, шығыны аз және қарапайым болуы қажет. Жүйенің негізгі компоненттері икемді реттелуі қажет;
- қол жетерлік, яғни белгілі бір мерзім ішінде халықтың барынша толық қамтылуын қамтамасыз етуі тиіс.

Елдегі қабылданып жатырған барлық оң бастамалар ел игілігін көтеруге бағытталып, халықтың мүддесін қорғау жолында түйткілді мәселелер шешуге мұрындық болатыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Халықты әлеуметтік қорғау тұжырымдамасын мақұлдау туралы// Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. 2001 жылғы 27 маусым N 886// <https://adilet.zan.kz>

2. Сындарлы қоғамдық диалог - Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі //Мемлекет Басшысының 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы. // <https://adilet.zan.kz>

3. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы// <https://stat.gov.kz/>

4. «Халық бірлігі мен жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» ҚР мемлекетінің Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың 2021 жылғы 9 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы. // <https://www.akorda.kz/>

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ УРБАНИЗАЦИЯ: ДАМУ ТРЕНДТЕРІ МЕН ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Қазбекова З.Қ.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

zarinakazbekkyzy@gmail.com

Өткен жылдың күзінде ел президенті өзінің жолдауында: "өңірлік даму жаңа көзқарас урбанизация процесін басқаруға, көші-қон толқындарының кезеңділігін қамтамасыз етуге, ірі қалаларда халықтың көп болуы мен әлеуметтік шиеленістің алдын алуға мүмкіндік береді", - деп айтқан болатын. Айтылған жолдауға байланысты, аумақтық даму саясатына ерекше назар аударылғанын байқауға болады.

Жолдауда айтылған басымдықтар басында көзделген бағытты өзгертуге алып келген күтпеген ұмтылыс. КСРО ыдырағаннан бері іс жүзінде орнынан қозғалмаған урбанизация қарқынын арттырудың орнына, қазір ауылдардан

қалаларға көші-қонды тежеуге артықшылық беріледі, ал урбанизация қалалардың толып кету қаупі бар -дейді әлеуметтанушылар.

Өткен 2020 жылы қала тұрғындарының саны бір жылда 1,8%-ға, ал ауыл тұрғындарының саны 0,5%-ға өсті. Жалпы, қазақстандықтардың саны 2019 жылмен салыстырғанда 1,3%-ға артық. Қазақстандықтардың жалпы санындағы қала тұрғындарының үлесі қазіргі уақытта 58,5% құрайды.

Өткен жылдың 1 қаңтарындағы жағдай бойынша елімізде 18,63 миллион қазақстандық өмір сүрді - бұл өткен жылдың басынан 1,3%-ға немесе 236,6 мың адамға көп.

Ағымдағы 2021 жылы Қазақстан халқының саны 293 594 адамға артып, жыл соңында 19 247 393 адамды құрайтын болады деп күтілуде. Халықтың табиғи өсімі оң болады және 257 961 адамды құрайды. Сәйкесінше, урбанизация тенденциясы да жыл сайын өзекті болады.

Урбанизация барлық жерде жүргенімен, барлық аймақтарда әртүрлі жылдамдықпен жүзеге асырылады. Әр жыл сайын әлемдік рейтинг 195 елде урбанизацияны бағалайды, Қазақстан 2020 жылы 104-орынды иеленді. Сәйкесінше Орталық Азия өңірінде Қазақстан ең урбанизацияланған ел болып табылады.

Урбанизация ұлттық және әлемдік деңгейдегі экономикамен тығыз байланысты. Урбанизацияның жаһандық процестері екі қосымша тенденциямен сипатталады. Бір жағынан, қалалардың саны өсуде. Екінші жағынан, қазірдің өзінде бар қалаларды нығайту үрдісі байқалады. Егер алғашқы қалалар бірнеше жүзден бірнеше мыңға дейін болса және бұл қалалардың мөлшері жаяу жүруге болатын қашықтықтан аспаса, қазіргі уақытта әлемде халқы 10 миллионнан асатын 33 мегаполис бар. 2030 жылға қарай мегаполистер саны 43-ке жетеді деп күтілуде. Токио, Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Сеул, Лондон, Париж, Шанхай сияқты мегаполистердің қалалық бюджеттері кейбір елдердің ұлттық бюджеттерінен асып түседі. Мұндай мегаполистер тек ұлттық экономикалардың драйверлері ғана емес, сонымен қатар әлемдік экономиканың өсу нүктелері болып табылады.

Мегаполистер дәуірі келіп, олардың арасында инвестициялар, ең жақсы ақыл-ой, технологиялар үшін күресіп, бұл үшін барлық қажетті жағдайларды жасайтын бәсекелестік болады. Бұл идеялар мен білім экономикасы үшін маңызды. Осы трендті ескере отырып, Қазақстан агломерацияны дамыту стратегиясын іске асыра бастаған болатын. Егер бізде бұрын миллион халқы бар бір ғана қала, яғни Алматы болса, енді Астана мен Шымкент сияқты қалалар қосылды.

Қазақстанда кем дегенде жарты ғасыр бойы қала тұрғындарының үлесі ауыл тұрғындарының үлесінен асып түсті. 1970 жылы жүргізілген Бүкілодақтық халық санағы бойынша ҚазКСР-дағы қала тұрғындарының үлес салмағы 51%-ды құрады. Келесі жылдары, 90-жылдардың басына дейін, қала халқының өсу динамикасы урбанизация көрсеткіштерінің өсуін көрсетті. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында жағдай өзгерді. Қала халқы үлесінің төмендеуінің негізгі себептері жаппай эмиграция және туу деңгейінің төмендеуі болды. 2000

жылдардың басында белгіленген тенденцияларды өзгертуге қол жеткізілді және ХХІ ғасырдың басынан бастап елдегі урбанизация процестері қарқын ала бастады.

Тағы бір қарастыратын мәселе, сарапшылар 2021 жылдың басынан бері Қазақстаннан кететін және елге келетін азаматтар санының төмендеуі. Сарапшылар ағымдағы жылдың бірінші тоқсанында Қазақстанға кеткен және келген адамдардың санын есептеді. Статистикаға сәйкес, екі жағдайда да, өткен жылмен салыстырғанда, екеуінің де саны айтарлықтай азайды.

Мамандардың мәліметінше, адамдардың көпшілігі Қазақстаннан Ресейге, Германияға және Израильге, ал Ресейден, Өзбекстаннан және Қырғызстаннан келеді, деп хабарлайды finprom.kz. 2021 жылдың басынан бері Қазақстанға 2 100 адам келді. Бұл 2020 жылға қарағанда 51,6%-ға аз. Елден 5 500 адам шықты. Бұл бір жыл бұрынғыға қарағанда төрттен аз. Бір жыл бұрын елден 7 300 адам кетіп, Қазақстанға 4 300 адам келді. Соңғы мәліметтер бойынша, 2021 жылғы қаңтар-маусымда Қазақстанға 4 595 адам келіп, 14 192 адам кеткен. Осылайша, елімізде 9 597 адамға көші-қон ағыны қалыптасты.

Қазақстанда халықтың ішкі орын ауыстыруына қатысты соңғы жылдары стихиялық және ретсіз сипат алды. ҚР Статистика агенттігінің деректеріне сәйкес 25 мыңнан астам қазақстандық ауылдық жерлерден жыл сайын кетуде. Бұл кету Қазақстанның оңтүстік өңірлерінде ең көп сезіледі - 6,4 мың адам. Жамбыл, Шығыс Қазақстан, Маңғыстау, Қостанай және Солтүстік Қазақстан облыстарында ауыл халқының нәтижесі 2,8 мыңнан 2,2 мыңға дейін адамды құрады. Қалаларға көші – қон ағыны 22,9 мың адамға жетті, оның басым үлесі Астанаға – 10,9 мың және Алматыға-6,9 мың адам келді.

Әрине, қазақстандық мегаполистердің мигранттардың осындай үлкен ағынын "қорытып алатын" уақыты жоқ. Егер жас астананың өз шекарасын кеңейтуге әлі мүмкіндігі бар болса, онда Алматыда жағдай басқа. Қала 700-800 мың тұрғынға есептелгені белгілі, бірақ бүгінде ресми мәліметтер бойынша оның халқы бір жарым миллионнан асты, ал бейресми мәліметтер бойынша екі миллионнан астам адам.

Жаңадан келгендердің алдында тұрғын-үй мен жұмыссыздықтың болмауы проблемалары өткір тұр. Ауыл тұрғындарының басым бөлігі өз тәуекелімен үлкен қалаларға барады, сондықтан олардың көпшілігі кездейсоқ табыс табу үшін өмір сүреді, шағын көше саудасымен айналысады, қызмет көрсету саласында қосымша табыс табады. Тұрғын үйге келетін болсақ, ол негізінен жалға алынады. Бұл Астана мысалында айқын көрінеді, оның айналасында қарапайым коммуналдық және тұрмыстық ыңғайлылықсыз жоспардан тыс құрылған елді мекендер шеңбері пайда болды.

Қазақстандық әлеуметтік-экономикалық Ақпарат және Болжамдау Институтының (ЭЖМЖК) директоры атап өткендей, сондықтан елдегі барлық наразылық іс-шараларының жалпы қатарында мигрант акциялары мен оларға жақын "жер" және "тұрғын үй" қақтығыстарының үлес салмағы өсуде. Осы трендтің салдарларының бірі соңғы жылдары үлкен қалалардың айналасында ішкі көшіп - қонушылардың "өзін-өзі құру" деп аталатын проблемасы-мысалы,

Алматыда "Шаңырақ", Алматыда "Бақай", Астанада "өндіріс" және басқалар бүкіл өсуге тап болды.

Жалпы алғанда, сарапшылардың болжамдары көңіл көншітпейді: біздің елімізде болып жатқан ретсіз урбанизация демография мен құқық тәртібінен бастап тұрғын үй коммуналдық саладағы және салық салудағы проблемаларға дейін қоғам өмірінің көптеген маңызды аспектілеріне кері әсерін тигізеді. Ең өкініштісі, бұл процесті бақылау, басқару және жобалау әлсіз.

Сурет - 1. Қазақстанда урбанизация деңгейінің серпіні, %

Қазіргі уақытта Қазақстанда 89 қала бар. Оның ішінде 3 қаланың Республикалық маңызы бар, 38 қаланың облыстық маңызы бар және 47 қаланың аудандық маңызы бар. Миллион тұрғыны бар қалалар-Алматы, Нұр-сұлтан және Шымкент еліміздің ғылыми, білім беру және мәдени өмірінің орталықтары бола отырып, неғұрлым серпінді дамып келе жатқан қалалар болып табылады. Республикалық маңызы бар қалаларда шоғырланған дамыған инфрақұрылым және адами капиталдың жоғары әлеуеті оларға креативті экономиканың негізі ретінде шығармашылық индустриясының генераторлары қызметін орындауға мүмкіндік береді.

Кесте - 1. Халық статистикасы

Қала	Қыркүйек 2021
Нұр-Сұлтан қаласы	1 217 601
Алматы қаласы	2 009 185
Шымкент қаласы	1 101 987
Ақмола облысы	735 258
Ақтөбе облысы	902 584
Алматы облысы	2 097 360
Атырау облысы	664 431
ШҚО	1 359 946
Жамбыл облысы	1 146 664
БҚО	664 109
Қарағанды облысы	1 373 045
Қостанай облысы	860 566
Қызылорда облысы	823 826
Маңғыстау облысы	733 131
Павлодар облысы	748 978
СҚО	539 978
Түркістан облысы	2 063 432
Қазақстан республикасы	19 042 081
<i>Қала тұратындар үлесі</i>	<i>11 287 387</i>
<i>Ауылда тұратындар үлесі</i>	<i>7 754 694</i>

Егер 2010-2014 жылдардағы "экономикалық қызметтің негізгі түрлері бойынша жұмыспен қамтылған халық" және 2001-2013 жылдардағы "Қазақстан Республикасындағы еңбек нарығының негізгі индикаторлары" статистикасындағы проблемаларды қарайтын болсақ. Ондағы мәліметтерге сәйкес, 2001 жылдан бастап 2014 жылдың екінші тоқсанына дейінгі кезеңде жұмыспен қамтылған халық саны 1,1 миллионға артты. Бірақ сол уақытта халық саны 2,2 миллион адамға өсті. Яғни, жұмыс орындарын құру қарқыны халықтың өсу қарқынына ілесе алмайды.

Өздеріңіз білетіндей, қалаларда жұмыс негізінен біліктілік қажет жерде болады, айтпақшы, оны алуға аз орын бар. Келушілер жұмыссыздар мен өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың армиясын толықтырады. Соңғыларын көше базарлары жойылған жағдайда жұмыссыздар санатына қауіпсіз ауыстыруға болады.

Қалаларда сыйымдылық деген ұғым бар-жұмыс орындарынан басқа, инфрақұрылым мен тұрғын үй болуы керек. Тұрғын үй туралы бәрі бәріне түсінікті - бұл жеткіліксіз, және ол өте қымбат. Инфрақұрылым және оның жай-күйі туралы "Қазақстан Республикасының Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығын жаңғыртудың 2011-2020 жылдарға арналған бағдарламасында" оқуға болады. Онда былай делінген: жылу желілерінің 63%-ы, электр желілерінің 73%-ы, газ желілерінің 54%-ы ауыстыруды және жөндеуді қажет етеді; 2009 жылға қарай республика бойынша 594 елді мекен табиғи газбен газдандырылды, бұл олардың жалпы санының 8,3%-ын, сұйытылған газды-16 елді мекенді немесе 0,2%-ын құрайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Урбанизация деңгейі бойынша әлем елдерінің рейтингі / Urban Population Index [Электронный ресурс] <http://gtmarket.ru/ratings/urbanization-index/info>
2. Таунсенд, Э. Умные города: большие данные, гражданские хакеры и поиски новой утопии / Э. Таунсенд ; пер. с англ. А. Шоломицкой. - М.: Издательство Ин-та Гайдара, 2019.
3. Инишкова Е.И., Волошина А.Ю. Функции мегарегионов и мегагородов в глобальной экономической системе // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3. Экономика. Экология. 2011.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МҮНАЙ-ГАЗ САЛАСЫН ЦИФРЛАНДЫРУ

Қазтаева Л.Ш.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті

Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

cas.7@bk.ru